Qabul qilindi: 8-sentabr 2026-yil • Ma’qullandi: 14-sentabr 2026-yil • Nashr qilindi: 16-sentabr 2026-yil

АВТОМОБИЛСОЗЛИК САНОАТИ КОРХОНАЛАРИДА МАҲСУЛОТЛАРНИ ДИВЕРСИФИКАЦИЯЛАШ ОРҚАЛИ ИШЛАБ ЧИҚАРИШ САЛОҲИЯТИНИ ОШИРИШ МЕХАНИЗМЛАРИ

Асадов Элёрбек Кандиярович

Мустақил тадқиқотчи

Аннотация: Бугунги кунда республикамизда олиб борилаётган иқтисодий ислоҳотлар самараси натижасида кўплаб янги ташкил этилаётган ишлаб чиқариш корхоналарни кўришимиз мумкин. Президент Шавкат Мирзиёев жорий йилнинг 13 январь куни машинасозлик тармоғини трансформация қилиш ва соҳада рақобатни ривожлантириш масалалари бўйича йиғилиш ўтказди [1]. Йиғилишда автомобилсозлик мамлакатимиз иқтисодиётининг етакчи йўналишларидан бўлиб, саноатдаги улуши 11 фоизни ташкил қилиши, шу билан бирга, ҳисоб-китобларга кўра, ушбу соҳада ишлаб чиқаришни бир неча баробар ошириш имконияти борлиги айтиб ўтилди. Бор имкониятлардан самарали фойдаланиш, истиқболда маҳаллийлаштиришнинг илғор механизмларини жорий этиш орқали импорт қилинаётган маҳсулотлар миқдорини камайтириш, муқобил етказиб берувчилар билан жорий нархлар юзасидан музокалар олиб бориш каби чора-тадбирлар амалга ошириш орқали давлат раҳбари томонидан қуйилган вазифаларни самарали тарзда амалга ошириш мумкин бўлади.

Таянч иборалар: маҳаллийлаштириш, ВОМ, бутловчи қисмлар, диверсификация, интеллектуал мулк

Кириш

Республикамизнинг автомобилсозлик саноатида енгил, йўловчи ва юк ташиш транспорт воситаларини ишлаб чиқарувчи 6та йирик заводлар ҳамда 1та енгил автомобиллар двигателларини ишлаб чиқарувчи корхона мавжуд бўлиб, улар учун

компания тарқибида бутловчи қисмлар етказиб берувчи 20 дан ортиқ таъминотчи корхоналар фаолият юритадилар [2]. Бугунги кунда “ЎзАвто-Моторс” автомобил заводида 6та турдаги автомобил моделлари тўлиқ циклда ишлаб чиқарилади. Ушбу автомобиллар учун 100дан ортиқ маҳаллий корхоналардан турли хилдаги бутловчи қисмлар ҳамда компонентлар етказиб берилади [3]. Бундан ташқари автомобилларда бошқа кўплаб мураккаб импорт бутловчи қисмлар мавжуд бўлиб, уларни ишлаб чиқариш учун илғор технологияларни татбиқ этилиши талаб этилади. Шунинг учун тизимда импорт бутловчи қисмларни маҳаллийлаштиришнинг ташкилий-иқтисодий механизмларини тўғри танлаш ва татбиқ этиш муҳим аҳамият касб этади. Бунда “ЎзАвто-Моторс” АЖнинг алянс ҳамкори General Motors корпорациясининг халқаро тажрибалари асосида шакллантирилган маҳаллийлаштириш жараёнларидан фойдаланилиши мумкин.

Тадқиқот методологияси

Ушбу илмий тадқиқотни амалга ошириш объекти сифатида “Ўзавтосаноат” Акциядорлик Жамияти таркибига кирувчи автомобил ва тижорат техникалари учун бутловчи қисмлар етказиб берувчи корхоналар фаолияти ўрганилди. Асосий кўрсаткичлар сифатида корхоналарнинг маҳсулот ассортиментлари, ишлаб чиқариш тури ва қуввати, илмий-тадқиқот ва конструкторлик ишланмалари бўлимининг салоҳияти алоҳида эътиборга олинди [4]. Ушбу корхоналарнинг турли хилдаги маҳсулотларни диферсификация килиш механизмлари ҳақида амалий кўрсатмалар ишлаб чиқилиши кўзда тутилган.

Тадқиқот натижалари

Корхоналарнинг ишлаб чиқариш салоҳиятини оширишда асосий фаолият турига мансуб, лекин асосий маҳсулотлар гуруҳига кирмайдиган маҳсулотларни ишлаб чиқаришни йўлга қўйилиши бу корхонада янги турдаги маҳсулотларни ўзлаштирилиши ёки маҳаллийлаштириш деб номланади. Бу бўйича Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ишлаб чиқаришни модернизация қилиш ва диверсификациялаш, структуравий ўзгаришларни амалга ошириш дастури ҳақида”

4707-сонли фармони чиқарилган бўлиб, бу фармон, корхоналарда маҳсулотларни диверсификация қилишда қонуний асос бўлиб хизмат қилади [5]. Янги турдаги маҳсулотларни ўзлаштириш бу қандай амалга оширилади? Ушбу саволнинг жавоби, яъни янги турдаги маҳсулотларни ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш тартибини қуйидагича белгилашимиз мумкин:

Дастлабки босқичда BOM (Bill of materials) яъни маҳсулот ташкил топган материаллар таҳлили ўтказилади, яъни маҳаллийлаштирилиши режалаштирилаётган маҳсулотнинг визуал кўздан кечириш ҳамда техник чизмалари асосида унинг нечта қисмлардан иборатлиги ўрганилади ва рўйҳат шакллантирилади.

Иккинчи босқичда Cost analysis яъни нархларни шакллантириш амалиёти бажарилади. Бунда ушбу маҳсулот хомашёси, субкомпонентларини нархлари ҳамда ишлаб чиқариш ҳаражатларининг қийматлари шакллантирилади. Ушбу босқичда импорт маҳсулотнинг маҳаллийлаштирилиши ёки уни импорт асосида ҳарид қилиниши бўйича қарор қабул қилинади. Бунда қарор учун юқорида айтиб ўтилган таҳлил натижаларини асос қилиб олиниши мумкин. Маҳаллийлаштириш натижасида шаклланган нарх импорт нархида арзон бўлиши керак. Шу босқичда яна бир муҳим омил бор, бу лойиҳани молиялаштириш манбаасини аниқлаш, яъни ташқи инвестиция орқали ёки корхона ички маблағларидан молиялаштириш. Бутловчи қисмнинг нархини рақобатбардош бўлишида бу омил ҳам ўта муҳим саналади.

Учинчи босқичда юқоридаги маълумотлар асосида маҳаллийлаштириш дастури тузилади. Бунда лойиҳа ишларини бажарилиш муддатлари ҳамда масъуллар киритилган ҳолда жадвал тайёрланади. Жадвал ташкилот раҳбарлари томонидан тасдиқланиб, тармоқ тизимидаги тегишли корхоналар билан келишиш учун юборилади.

Ушбу маҳаллийлаштириш дастурини амалга оширишда мухим факторларидан бири бу маҳсулотнинг сотув нархини тўғри шакллантира олиш ҳисобланади. Бунда лойиҳанинг техник-иқтисодий асослари ижобий кўрсаткичларга эга бўлиши керак. Маҳсулот нархнинг структураси 80/20 нисбатда яъни маҳсулотнинг хомашё ва

материаллар қисми таннархнинг 80%ини ҳамда қўшилган қиймат миқдори таннархнинг 20%ини ташкил этиши идеал ҳолат саналади.

Маҳсулот таннархини камайтиришда яна бир фаол факторлардан бири бу хомашё, материаллар ёки субкомпонентларни тўғридан-тўғри ишлаб чиқарувчилардан ёки уларнинг расмий диллерларидан сотиб олинишидир. Агарда ҳаридлар бошқа манбаалардан амалга оширилса, нархларни сунъий равишда ўсишига олиб келади ҳамда лойиҳани умумий жиҳатдан норентабель кўрсаткичга олиб келиши мумкин. Импорт маҳсулотларни ишлаб чиқарувчидан қандай қилиб тўғридан-тўғри сотиб олиш мумкин деган саволга қуйидаги жавоб тўғри бўлади:

- ✓ “Ўзавтосаноат”АЖ қошидаги Cooperation lab МЧЖ билан яқин ҳамкорлик ўрнатиш орқали республикамизнинг барча ишлаб чиқарувчилари ва етказиб берувчилари ҳақида батафсил маълумотга эга бўлиш;
- ✓ Маҳаллий ва халқаро даражада ташкил этилган кўргазма ва ярмаркаларда фаол иштирок этиш;
- ✓ Муқобил таъминотчилар рўйҳатини мунтазам янгилаб бориш;

Таҳлиллар

Автомобилсозлик корхоналарининг ишлаб чиқариш салоҳиятларидан келиб чиққан ҳолда бугунги кунда импорт бўлаётган бутловчи қисмларни ўзлаштирилиши натижасида корхонанинг аввало айланма маблағларининг кўпайиши, янги турдаги ишлаб чиқариш технологияларини жорий этилиши каби ижобий факторларни келтириб ўтиш мумкин.

1-расмда “Ўзавтосаноат” АЖнинг тармоқ корхоналари маҳсулотларининг диверсификациялаш натижасида автомобилсозликдан ташқари тармоқлар учун турли ҳил нопрофил товарларнинг тақдимоти берилган. Ушбу товарларнинг реализацияси корхонадаги ишлаб чиқариш дастгоҳларининг иш юкламасини оширади, бу эса ўз навбатида дастгоҳ амортизация қийматини камайтириб, рақобатбардош нархлар шаклланишига олиб келади.

1-Жадвал [7]

№	Маҳсулотлар	Жами	Амортизаторлар	Пружиналар	Ҳавфсизлик камарлари	Тезлик ушатиш қурилмаси ричаги	Суюқлик сақловчи пластик қурилмалар	Ўлатчилар	Шланглар ва кичик қувурчалар	Автомобил шасси ўқлари	Руль колонкалари	Руль механизмлари	Руль чамбараги	Тормоз тизими	Тормоз колодкалари	Аудио тизим	Орқани кўрсатувчи ён ойналар	Роликли формовкаланган деталлар	Тормоз дисклари	Конекторлар	Пластик педаллар	Резина кистиргичлар	Ойна тозалагичлар ва кўтаргичлар
			1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21
1	Лойиҳа учун ишлаб чиқариш дастгоҳ ва машиналарнинг таҳминий қиймати (млн.долл)	176	3	4	3,7	3,1	2,8	2	25,2	39,5	5	3,5	2,9	11,3	3,5	1	4,6	11	20,1	11	2	6,8	10
2	Зарур ишлаб чиқариш майдони (кв.м.)	105603	4500	3000	15000	3500	2000	3000	7800	26500	6500	1000	2500	3000	2000	2000	3000	6000	5000	2,5	2000	4300	3000
3	Янги ишчи ўринлари (нафар)	1369	48	48	92	77	79	50	120	170	60	90	50	65	50	40	30	50	50	60	50	50	40
4	Интеллектуал мулк эгаси (хорижий компания)		1. SNT Motive 2. Mando	1. ThyssenKrupp 2. Mubea 3. Daewon Kang Up	1. TRW 2. Samsong industries 3. Wooshin safety system	Deashin Machinery	1. COSMO ENG 2. SPL	1. COSMO ENG 2. SPL	1. SE HEUNG CO LTD 2. MARTINREA SLOVAKIA FLUID SYSTEMS 3. HANIL TUBE CORP	1. Chasys Co.Ltd 2. HYUNDAI WIA CORP	1. Namyang Ind. 2. Mando	1. MANDO Corp 2. Enae Automotive	1. KD Corp 2. TRW	Enae CS	Sangsin brake	Humax Automotive	SMR	1. DongWon Metal, Shanghai 2. Lingyun Ind Tech Co.	Hanyang precision	Мазкур маҳсулот эмас	1. Autoline 2. Magneti Marelli	1. Youngshin Chemical 2. Henniges 3. DMC	1. DY Auto 2. Valeo
5	Интеллектуал мулкка эгалик қилиш ваколати (Ўзавтосаноат ваколати бор/йўқ)		Йўқ	Бор	Йўқ	Йўқ	Йўқ	Йўқ	Йўқ	Йўқ	Йўқ	Йўқ	Йўқ	Йўқ	Йўқ	Йўқ	Йўқ	Йўқ	Бор	Йўқ	Йўқ	Йўқ	Йўқ

Ушбу жадвалдан таҳлилий хулосалар чиқариш мумкин: биринчи навбатда 1369 та янги иш ўринлари барпо этилиши, 21 та янги турдаги технологияларни мамлакатимизга олиб кирилиши, 105 квадрат метр ишлаб чиқариш майдонини

қурилишига замин яратади. Бундан ташқари юртимизда ишлаб чиқарилаётган автомобиллар ҳамда тижорий техникаларнинг маҳаллийлаштирилиш даражаси ортиб, рақобатбардош нархлар шаклланади.

Ҳар қандай ишлаб чиқариш корхонасининг барқарор фаолият олиб боришида унинг молиявий ҳолати муҳим фактор саналади. Молиявий кўрсаткичларнинг ижобий ёки салбий ҳолатда бўлиши эса, корхона маҳсулотларининг сотув ҳажмига бевосита боғлиқ. Бунда диверсификация корхонанинг кенг кўламда фаолият олиб боришига, бозор конъюктурасининг кескин ўзгаришларига таъсирини камайтиришга ҳамда янги турдаги техник қувватларни ўзлаштиришига хизмат қилади.

Хулоса ва таклифлар

Мавзу юзасидан хулоса сифатида қуйидагиларни айтиш мумкин. Автомобилсозлик саноати корхоналарида импорт бутловчи қисмларни маҳаллийлаштиришнинг яъни ишлаб чиқаришни диверцификациялашнинг ташкилий-иқтисодий механизмларини тўғри танланиши ҳамда ушбу маҳаллийлаштириш лойиҳаларини самарали амалга оширилишини таъминлаш учун керакли кадрларни жалб этилиши муваффаққиятга етаклайдиган ягона йўл бўлади.

Бундан ташқари ишлаб чиқариш жараёнига илмий-тадқиқот ва конструкторлик изланишларнинг қанчалик жалб этилганлиги жуда муҳим. Ушбу соҳага илмий салоҳияти юқори кадрларни жалб қилиш орқали ишлаб чиқариш ташкилоти мослашувчан ва рақобатбардош маҳсулотларни ишлаб чиқара олади. Яна бир фактор бу инсон капиталига киритилган инвестициялар бўлиб, ушбу инвестициялар қийматига корхона муваффаққияти тўғри пропорционал равишда боғлиқ, инвестиция ўсиши юқори квалификацияли кадрларни шаклланишига олиб келади. Бу эса ўз навбатида ҳар қандай мураккабликдаги ишлаб чиқариш технологияларини эксплуатация қилиш имкониятини беради [8].

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Мирзиёев Ш.М. Ўзбекистон машинасозлик саноатини транформация қилиш ва соҳада рақобатни ривожлантириш масалалари бўйича видеоселектор

йиғилишидаги нутқи // president.uz, 2021 йил 13 январь.

2. Компания корхоналари ҳақида маълумотлар; [электрон ресурс], URL: https://uzavtosanoat.uz/uz/company-uz.html

3. “ЎзАвто-Моторс” АЖ ҳақида маълумотлар, [электрон ресурс], URL: https://uzautomotors.com/companies

4. Тармоқлараро кооперация форуми; [электрон ресурс], URL: http://uzavtosanoat.uz/kooperatsiya_forum.html

5. Ривожланиш дастурлари; [электрон ресурс], URL: https://uzavtosanoat.uz/programmy-razvitiya.html

6. Манбаа: Тармоқлараро кооперация форуми; [электрон ресурс], URL: http://uzavtosanoat.uz/kooperatsiya_forum.html

7. Жадвал муаллиф томонидан расмий маълумотлар асосида тузилган. [электрон ресурс], URL: uzavtosanoat.uz/perechen-ne-osvoinnyh-detaley.html

8. Я. П. Силин, Управление промышленным предприятием в условиях новой индустриализации, Уральский государственный экономический университет, Екатеринбург, 2016, стр. 270.

